

13. Стан корупції в Україні. Рівненська область. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007—2009. Для порогової програми для України корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС). Червень 2009 [Електронний ресурс]: Електрон. дан. (1 файл). — К., 2009. — 32 с. — Режим доступу: <http://www.pace.org.ua/content/category/1/21/53/lang.uk/>.
14. Станкевич Л. Т. Электронное правительство: теоретические модели и реальная практика: [доклад] [Електронний ресурс] / Л. Т. Станкевич, Н. О. Новоженіна // VI Всероссийская объединенная конференция «Технологии информационного общества — Интернет и современное общество» (IST /IMS-2003). Секция: Электронное правительство в информационном обществе: теория и практика. — Режим доступу: http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&d=light&id_sec=183&id_thesis=7002.
15. Устав територіальної громади г. Луганска [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gorod.lugansk.ua/index.php?do=static&page=statut>.
16. Холмс Д. E-Gov. Стратегии электронного бизнеса для государства / Д. Холмс ; пер. с англ. А. В. Коротков. — М. : Астрель ; АСТ, 2004. — 350 [18] с.
17. Шуткин Л. В. 2005 Модели проектирования электронного правительства России [Електронний ресурс] / Л. В. Шуткин. — Режим доступу: <http://www.morepc.ru/informatisation/pvti-egov-modelling.html#c2>.
18. Юшина Е. А. Муниципальное управление : учебник / Е. А. Юшина. — М. : ФГНУ «Российский научный центр государственного и муниципального управления», 2003. — С. 220.
19. Haken H. Information and self-organisation: A Macroscopic Approach to Complex Systems. Springer / H. Haken. — Berlin, 1998.

Марія Кузнецова

**ТЕМАТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ТА МІСЦЕ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕПРОСТОРИ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРОГРАМ**

Проаналізовано позицію програм, фільмів та серіалів із науково-популярним контентом у вітчизняному телепросторі. Досліджено, який відсоток всеукраїнських телеканалів надає науково-популярним програмам ефірний час, а також у який час найчастіше транслюються такі програми. Розглянуто співвідношення вітчизняних та зарубіж-

них науково-популярних програм у сучасному українському телеэфірі. Виявлено, програмам якого тематичного спрямування надається більша частина ефіру, а також якій тематиці не приділено достатньо уваги вітчизняними телеканалами.

Ключові слова: ефірний час, наукова журналістика, науково-популярний контент, науково-популярна програма, науково-популярний серіал, прайм-тайм, популяризація науки, тематика, телепрограма, телепростір.

Проанализирована позиция программ, фильмов и сериалов с научно-популярным контентом в отечественном телеэфире. Исследовано, какой процент всеукраинских телеканалов предоставляет научно-популярным программам эфирное время, а также в какое время чаще всего транслируются такие программы. Рассмотрено соотношение отечественных и зарубежных научно-популярных программ в современном украинском телеэфире. Вывявлено, программам какого тематического направления предоставляется большая часть эфира, а также какой тематике не уделено достаточно внимания отечественными телеканалами.

Ключевые слова: эфирное время, научная журналистика, научно-популярный контент, научно-популярная программа, научно-популярный сериал, прайм-тайм, популяризация науки, тематика, телепрограмма, телепространство.

The position of the programs, movies and serials containing popular science content in the domestic TV space, has been analyzed. A percentage of scientific and popular programs in the airtime of the all-Ukrainian TV channels as well as the time of a broadcast of these programs, have been studied. A ratio of domestic and foreign scientific and popular programs in the contemporary Ukrainian television has been examined. The programs containing specific thematic direction and which topics had'nt been covered sufficiently by the domestic channels have been identified.

Key words: airtime, scientific journalism, scientific and popular content, popular science program, popular science television serial, primetime, popularization of science, topics, TV program, TV space.

Популяризація науки є невід'ємним складником роботи засобів масової інформації. Враховуючи ту обставину, що кількість наукових відкриттів та темпи розвитку світової науки невинно зростають, саме ЗМІ покликані популяризувати науку доступною і зрозумілою для масової аудиторії мовою.

Різні аспекти функціонування у ЗМІ наукової інформації висвітлені у працях О. Белякова, Н. Зелінської, В. Колоєва, О. Коновця,

Е. Лазаревич, О. Макарової, С. Міллера, М. Ругілсфорда, Л. Стрельнікової та ін. Разом із тим місце науково-популярного контенту в українських засобах масової інформації, особливо на вітчизняних телеканалах, залишається недостатньо дослідженим українськими науковцями, що зумовлює актуальність роботи.

Мета роботи — визначити місце програм, фільмів та серіалів із науково-популярним контентом в українському телепросторі, тематичне спрямування таких програм, а також з'ясувати питому вагу українських і зарубіжних науково-популярних програм в ефірі всеукраїнських телеканалів.

У сучасному телепросторі популяризувати науку можна двома шляхами — використовуючи масові чи спеціалізовані канали. Останні або висвітлюють конкретну тематику, наприклад історію, або є майданчиком для трансляції науково-популярних програм різної тематики. Серед українських тут можна назвати телеканали «МЕГА», «ТОНІС», «ЕКО-ТВ». Масові ж телеканали відрізняються орієнтацією на масового глядача, тож відповідно частка науково-популярного контенту на них, як правило, мінімізована, хоча охоплюють масові ЗМІ значно ширшу аудиторію, а отже, мають можливість популяризувати науку і впливати на масштабну аудиторію.

З метою дослідити науково-популярний контент в українському телепросторі ми вивчили наповнення сучасних всеукраїнських телеканалів та виокремили ті з них, де транслюється бодай одна програма з науково-популярним контентом. Для аналізу ми обрали одну тижневу ефірну сітку в період з 31.10.2016 р. до 06.11.2016 р. (оскільки ефірним сіткам притаманна циклічність, вважаємо за доцільне використати одну з них). Відзначимо, що до категорії телепродукції з науково-популярним контентом ми включили не лише науково-популярні телепрограми, а й документальні серіали та документальні фільми, аби повніше проаналізувати стан репрезентації наукової тематики в українському телепросторі.

За результатами кількісного аналізу, номенклатура телеканалів, які представляють програми науково-популярного характеру, помітно мала: із 45 всеукраїнських телеканалів лише 7 транслюють науково-популярні програми, серіали та фільми. Це — «1+1», «5 канал», «UA:ПЕРШИЙ», «МЕГА», «НЛО-ТВ», «ТОНІС», «ЕКО-ТВ» [10]. У відсотковому співвідношенні — це 84,4% до 15,6% (табл. 1). До того ж варто відзначити, що 4 із 7 каналів — «МЕГА» [5], «НЛО-

ТВ» [6], «ТОНІС» [7], «ЕКО-ТВ» [4] — спеціалізуються саме на науково-популярному контенті. Такий мізерний відсоток, а також той факт, що лєвова частка науково-популярного контенту транслєється саме на спеціалізованих телеканалах, свідчать про те, що в українському телепросторі не приділяється належної уваги науково-популярному контенту.

Таблиця 1

Тематика та місце в українському телепросторі
науково-популярного контенту

Телепрограма	Тематика	Ефірний день	Ефірний час	Виробництво
«1+1»				
«Світ навиворіт»	Географічна: туризм, подорожі, пригоди	Четвер, неділя	22:00—23:00 11:00—12:00	Вітчизняне
«5 канал»				
«Машина часу»	Історична	Понеділок—п'ятниця, субота	05:15—06:00 02:15—03:00 19:25—20:10	Вітчизняне
UA: ПЕРШИЙ				
Д/с «Подорожуй Литвою»	Географічна: туризм, подорожі	Понеділок, вівторок	04:00—05:00	Вітчизняне
Д/ф «Трипілля. Забута цивілізація Старої Європи»	Історична	Четвер	02:00—03:00	Вітчизняне
Д/с «Клуб пригод»	Географічна: подорожі	Вівторок—п'ятниця	16:25—17:25	Вітчизняне
Д/ф «Аболіціоністи — борці проти рабства»	Історична: військова справа	Вівторок—четвер, п'ятниця—неділя	17:25—18:25 03:00—04:00	Вітчизняне
Д/с «Гра долі»	Історична: біографії	Середа, неділя	15:35—16:35 13:25—14:25	Вітчизняне
Д/ф «Августин Волошин. Метеорит незалежності — над Срібною Землею»	Історична: біографії	Субота	04:00—05:00	Вітчизняне
Д/ф «Лєгїон. Хронїка Української Галицької Армії. 1918—1919 рр.»	Історична: військова справа	Неділя	16:30—17:30	Вітчизняне
Д/ф «Рейх: Крах чорних селекціонерів»	Історична: військова справа	Неділя	04:00—05:00	Вітчизняне

«НЛО-ТВ»				
«Руйнівники міфів»	Експериментальна наука	Вівторок—п'ятниця, субота—неділя	10:45—11:15 07:45—08:15	Зарубіжне
«Оттак мастак»	Експериментальна наука	Вівторок—п'ятниця, субота—неділя	11:15—11:35 06:00—06:20	Вітчизняне
«МЕГА»				
«Аляска: школа виживання»	Географічна: виживання, пригоди, подорожі	Понеділок—п'ятниця	08:50—09:45 17:55—18:50	Зарубіжне
«Метеоритна загроза»	Аерокосмічна галузь і астрономія	Понеділок, неділя	10:40—11:40 23:00—00:00	Зарубіжне
«Ігри розуму»	Біологія: людський розум	Понеділок—п'ятниця, субота—неділя	11:40—12:40 23:40—00:30 13:00—14:00	Зарубіжне
«У пошуках істини»	Історична: біографії	Понеділок—п'ятниця, субота—неділя	12:40—13:40 19:45—20:45 09:00—11:00	Вітчизняне
«Охоронці Гітлера»	Історична: біографії	Понеділок п'ятниця, субота—неділя	15:20—16:20 11:00—13:00	Зарубіжне
«Левиний рик. Успішні хижакі»	Тваринний світ	Понеділок	17:00—18:00 22:45—23:45	Зарубіжне
«Дика Північна Америка»	Географічна: подорожі, пригоди	Понеділок	21:45—22:45	Зарубіжне
«Дзеркало історії»	Історична: правда і міфи СРСР	Вівторок—п'ятниця	06:30—07:30	Вітчизняне
«Таємниці Стоунхенджа»	Історична	Вівторок	13:40—14:40	Зарубіжне
«Містична Україна»	Історична, містична	Вівторок—п'ятниця	14:40—15:40	Вітчизняне
Д/ф «Очі Атаками»	Історична	Середа	10:30—11:30	Зарубіжне
Д/ф «Таємниця Джоконди»	Історична	Середа	12:30—13:30	Зарубіжне
Д/ф «Динозаври. Таємний код»	Тваринний світ	Четвер, субота	10:30—11:30 21:00—22:00	Зарубіжне
Д/ф «Пастка для динозаврів»	Тваринний світ	П'ятниця	10:30—11:30	Зарубіжне
«Дика Бразилія»	Географічна: подорожі, пригоди	П'ятниця, субота—неділя	21:40—22:40 15:30—17:30	Зарубіжне

«Земні катаклізми»	Катастрофи	Субота— неділя	14:30—15:30	Зарубіжне
«У пошуках пригод»	Географічна: подорожі, пригоди	Субота— неділя	17:30—18:15	Зарубіжне
«Війна всередині нас»	Медична	Субота	23:55—05:00	Вітчизняне
«Україна: забута історія»	Історична	Неділя	23:55—05:00	Вітчизняне
«ТОНІС»				
«Пригоди Остіна Стівенса»	Географічна: подорожі, пригоди, природа	Понеділок— п'ятниця	07:00—08:00 22:10—23:10	Зарубіжне
Д/с «Щоденники Другої світової війни: день за днем»	Історична: військова справа	Понеділок— п'ятниця, субота— неділя	11:15—12:15 19:45—20:45 11:00—12:00 18:50—19:50	Зарубіжне
«Мова тварин»	Тваринний світ	Понеділок— п'ятниця, неділя	13:45—14:45 09:50—10:50	Зарубіжне
«Зоопарки світу»	Тваринний світ	Понеділок— п'ятниця	16:15—16:45	Зарубіжне
«Цивілізація Incognita»	Історична	Понеділок— п'ятниця, субота	18:15—18:45 05:00—05:30 13:30—14:00 20:00—20:30	Вітчизняне
«ЕКО-ТВ»				
Д/с «Всесвіт»	Аерокосмічна галузь і астрономія	Понеділок— неділя	05:25—06:10 21:25—22:10	Зарубіжне
«Космос: простір і час»	Аерокосмічна галузь і астрономія	Понеділок— неділя	06:10—07:00 07:50—08:40 13:25—14:15 19:55—20:40	Зарубіжне
«Стародавній Рим»	Історична	Понеділок— неділя	08:40—09:40 22:10—23:10	Зарубіжне
«Незвичайна наука»	Експериментальна наука	Понеділок— неділя	15:20—15:50	Зарубіжне
Д/с «Битва богів»	Історія: міфологія	Понеділок— неділя	20:40—21:25	Зарубіжне

З метою визначити місце науково-популярного контенту на тих українських телеканалах, які все ж надають ефірний час цьому типу програм, ми дослідили тижневу ефірну сітку випуску за всіма національними українськими телеканалами, зокрема час виходу тієї чи іншої науково-популярної програми, окремо в будні та вихідні дні (табл. 1).

Аби виявити, наскільки вдалий ефірний час надається науково-популярним програмам в українському телепросторі, необхідно визначити, який часовий проміжок на нашому телебаченні вважається вдалим — прайм-таймом. В енциклопедичному словнику прайм-тайм трактується як «ефірний час на радіо і телебаченні, що охоплює максимальну кількість радіослухачів і телеглядачів (завичай з 19 до 22 години); найдорожчий ефірний час для реклами, передвиборної агітації тощо» [1]. Словник іноземних слів трактує прайм-тайм як «найвигідніший і найдорожчий час для розміщення теле- та радіореклами, коли найбільша кількість людей дивиться/слухає теле- і радіопередачі» [2]. Відзначимо, що прайм-тайм у різних країнах світу може відрізнятися: у США прайм-тайм припадає на 20:00—23:00, у Казахстані — на 20:00—22:00, а в Росії — на 19:00—22:00. У вихідні дні прайм-тайм взагалі різниться: у США — 19:00—00:00, у Росії — 15:00—01:00 [9].

Відповідно, щоб здійснити вірогідний аналіз, спочатку визначимо, який час в ефірі національних телеканалів вважається прайм-таймом. Оскільки прайм-тайм є найдорожчим часом для замовників реклами, ми зробили запит на телеканали «1+1», «Інтер» і «СТБ» щодо їхніх прайс-листів на розміщення рекламних роликів. У ході дослідження надісланих рекламних прайсів ми вирахували середнє арифметичне вартості розміщення рекламного ролика хронометражем 10 секунд на цих каналах (табл. 2).

Таблиця 2

Середнє арифметичне рекламних прайсів телеканалів
«1+1», «Інтер», «СТБ»

Слот		Будні	Вихідні
07:00:00	08:00:00	1 040 грн	520 грн
08:00:00	09:00:00	1 170 грн	1 040 грн
09:00:00	10:00:00	1 105 грн	1 690 грн
10:00:00	11:00:00	1 040 грн	1 795 грн
11:00:00	12:00:00	1 040 грн	1 855 грн
12:00:00	13:00:00	1 040 грн	1 560 грн
13:00:00	14:00:00	1 040 грн	1 560 грн
14:00:00	15:00:00	1 105 грн	1 495 грн
15:00:00	16:00:00	1 235 грн	1 365 грн
16:00:00	17:00:00	1 365 грн	1 560 грн

17:00:00	18:00:00	1 550 грн	1 855 грн
18:00:00	19:00:00	2 080 грн	1 985 грн
19:00:00	20:00:00	2 535 грн	2 275 грн
20:00:00	21:00:00	2 860 грн	2 795 грн
21:00:00	22:00:00	2 665 грн	2 665 грн
22:00:00	23:00:00	1 885 грн	2 275 грн
23:00:00	00:00:00	1 495 грн	1 690 грн
00:00:00	01:00:00	780 грн	910 грн

За отриманими даними, у будні дні прайм-тайм припадає на проміжок часу від 18:00 до 23:00, у вихідні дні — від 09:00 до 12:00 та від 17:00 до 23:00. Відповідно це допоможе визначити, яке місце відводять українські телеканали програмам із науково-популярним контентом, а отже, і зрозуміти, наскільки велику аудиторію охоплюють ці програми.

Враховуючи отримані показники, проаналізуємо позиції науково-популярних телепрограм у сітці випуску національних телеканалів. У ході дослідження було встановлено, що в будні кількість програм, що транслюються вранці та ввечері, однакова — 12 разів. Денний ефір посідає першість у рейтингу трансляції науково-популярних програм із показником 13 разів; у нічний час у будні програми транслюють удвічі менше — 7 разів (табл. 1, рис. 1).

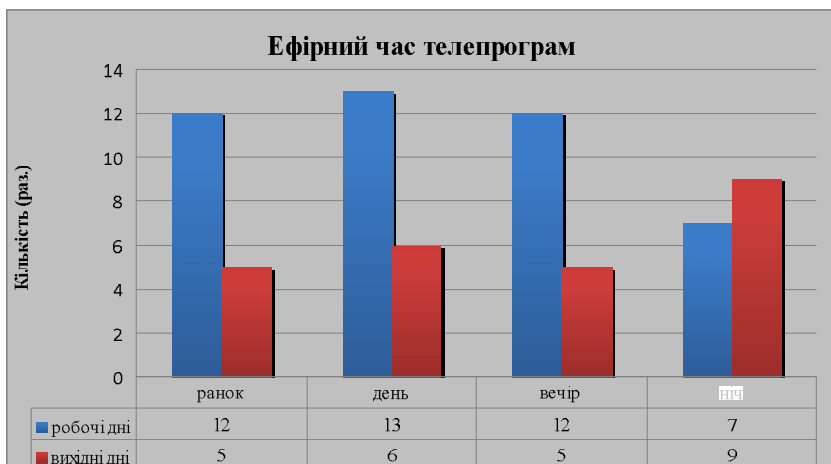

Рис. 1. Ефірний час програм із науково-популярним контентом на українських телеканалах

У вихідні дні ситуація дещо інша, зокрема, найчастіше науково-популярні телепрограми транслюються вночі — 9 разів, на другій сходинці рейтингу перебуває денний ефір — 6 разів, а останнє місце посідають ранкові та вечірні ефіри — по 5 виходів (*табл. 1, рис. 1*).

Враховуючи те, що у будні прайм-тайм припадає на проміжок часу від 18:00 до 23:00, а у вихідні дні — з 09:00 до 12:00 та з 17:00 до 23:00, можемо зробити висновок, що навіть той мізерний відсоток українських телеканалів, який транслює науково-популярний контент, не віддає цій категорії програм кращий ефірний час, — у будні науково-популярні програми найчастіше транслюють удень, у вихідні — вночі. Однак відзначимо, що в будні за кількістю виходів досліджуваного нами контенту друге місце після денного ефіру посідає вечірній прайм-тайм, а це хоч якийсь позитивний показник.

Для того, аби визначити, яке місце програмам із науково-популярним контентом відводить вітчизняний виробник телепродукції та як кількісно співвідносяться представлений на українських телеканалах зарубіжний і вітчизняний науково-популярний контент, ми підраховали кількість програм відповідного спрямування, що виходять в ефір упродовж одного тижня.

Згідно з аналізом, на всіх національних каналах протягом одного тижня було представлено 17 вітчизняних програм із науково-популярним контентом, тоді як зарубіжних — 24 (*табл. 1, рис. 2*). У відсотковому співвідношенні це 41% до 59% на користь зарубіжних телепрограм. Можемо зробити висновок, що українські телеканали надають перевагу зарубіжним програмам із науково-популярним контентом або ж український виробник пропонує замало подібної телепродукції.

Розглянемо тематику науково-популярних телепрограм, представлених на всеукраїнських телеканалах. Згідно із проаналізованою тижневою ефірною сіткою, науково-популярні програми можна поділити на географічні, історичні, аерокосмічні й астрономічні, біологічні, програми про тваринний світ, катастрофи, медицину та експериментальну науку (*рис. 2*).

Серед представлених програм абсолютним лідером є історичні програми — їх 19, на другому місці — географічні (8) і замикають трійку програми про тваринний світ (5). Натомість програми про біологію, медицину й катастрофи виявились найменш популярними

на українських телеканалах — представлено по 1 програмі; категорії «аерокоsmічна галузь та астрономія» і «експериментальна наука» мають рівну кількість — по 3 програми (рис. 2).

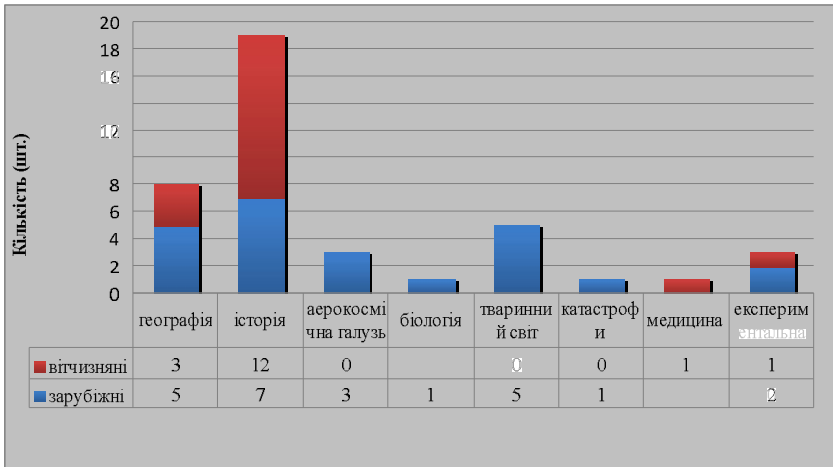

Рис. 2. Кількісне співвідношення і тематичне спрямування українських та зарубіжних телепрограм з науково-популярним контентом

Таким чином, можемо стверджувати, що перевага в українському телепросторі надається програмам про суспільно-гуманітарні науки, а не про природничі й точні. Також варто відзначити, що лише в категорії «історія» вітчизняні телепрограми превалюють над зарубіжними: українських — 12, зарубіжних — 7. Натомість у решті представлених тематичних категорій переважають зарубіжні телепрограми. Ці факти свідчать про те, що природничим наукам українські телестудії приділяють недостатньо уваги.

У традиційному розумінні, наукова журналістика — це галузь журналістики, котра використовується для створення інформації на наукові теми [3]. Окрім того, наукова журналістика — це переклад наукового дослідження з наукової мови на зрозумілу без спотворення змісту [8]. Із цих визначень зрозуміло, що науково-популярні матеріали потребують особливого професіоналізму авторів, якими найчастіше є журналісти, котрі, однак, можуть не розумітися в царині певної науки настільки, щоб пояснити явища з певної галузі пересічному глядачеві просто й доступно. Цим можна пояснити,

що програми історичного спрямування — а це наука, близька для людини із журналістською освітою, — превалюють в ефірі. До того ж українські телепрограми «обходять» зарубіжні тільки в межах історичної тематики, тоді як українські програми аерокосмічної, астрономічної, біологічної тематики і присвячені тваринному світу взагалі не представлені в ефірній сітці.

Висновки. У ході дослідження було встановлено, що лише 15,6% всеукраїнських телеканалів транслюють телепрограми з науково-популярним контентом, до того ж 57% цих каналів спеціалізуються саме на програмах із науково-популярним контентом різного тематичного спрямування. Це свідчить про те, що в українському телепросторі не приділяється належної уваги науково-популярному телеконтенту. Натомість можна спостерігати протилежну тенденцію: активно розвивається й кількісно розростається розважальна журналістика, витісняючи з телеефіру інші явища.

Відповідно до аналізу тижневої ефірної сітки українських телеканалів було встановлено, що навіть той незначний їх відсоток, який транслює науково-популярні телепередачі, серіали та фільми, не розміщує їх у прайм-таймі, — у будні найчастіше науково-популярні програми транслюють удень, у вихідні — вночі. Разом із тим у будні за кількістю виходів науково-популярних програм друге місце після денного ефіру посідає вечірній прайм-тайм.

Було виявлено, що в українському телепросторі кількість зарубіжних програм із науково-популярним контентом перевищує кількість аналогічних українських програм — 59% до 41% відповідно. Можемо зробити висновок, що українські телеканали надають перевагу зарубіжним програмам із науково-популярним контентом, що може бути зумовлено відсутністю достатньої кількості вітчизняних програм цього спрямування та їх недостатньою якістю, що заважає наданню їм переваги в ефірній сітці.

Згідно із тижневою ефірною сіткою, науково-популярні програми розподіляються на географічні, історичні, аерокосмічні й астрономічні, біологічні та програми про тваринний світ, катастрофи, медицину, експериментальну науку. Як серед українських, так і серед зарубіжних найчисленнішими є історичні програми, а найменш популярними — програми про біологію, медицину й катастрофи. Українські ж програми аерокосмічної тематики, про астрономію,

біологію і тваринний світ взагалі не представлені в ефірній сітці, тоді як кількість історичних — перевищує зарубіжні аналоги. Очевидно, що суспільно-гуманітарним наукам приділяється більша увага на українському телебаченні, ніж точним, природничим. Цей факт може бути зумовлений не стільки відсутністю наукових досягнень у цій сфері, скільки відсутністю активного інтересу глядача до такого роду контенту або інтересу журналістів до цієї тематики й відповідних наукових знань у них (які дозволили б створити якісний науково-популярний продукт і професійно популяризувати ті чи інші наукові досягнення).

Недостатня увага до наукової тематики працівників телебачення й відсутність масового глядацького попиту на програми із науково-популярним контентом залишають відкритим питання щодо популяризації науки на телебаченні, що є невід'ємною складовою прогресу у розвитку та освіченні нації.

1. Большой Энциклопедический Словарь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vedu.ru/bigenctic/>.
2. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов [Електронний ресурс] / Н. Г. Комлев. — Режим доступу: http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_fwords/.
3. Наукова журналістика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Наукова_журналістика.
4. Офіційний сайт телеканалу «ЕКО-ТВ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eko-tv.tv/>.
5. Офіційний сайт телеканалу «МЕГА» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://megatv.kiev.ua/>.
6. Офіційний сайт телеканалу «НЛО-ТВ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nlotv.com/ru/>.
7. Офіційний сайт телеканалу «ТОНІС» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tonis.ua/>.
8. Садовничий В. А. Без подъема образования и науки стране не выбратся из кризиса / В. А. Садовничий // Интерфакс «АиФ». — 1998. — № 24. — С. 4—5.
9. Телевидение в США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Телевидение_в_США.
10. Телевізійний портал «Все ТВ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vsetv.com/schedule.html>.